

**Rassom-kulol Abduvohid Karimovning Buxoro kulolchilik maktabi
an'alarini tiklashga qo'shgan hissasi**

**Oriental universiteti dotsenti,
PhD Bobir Odilov**

Annotatsiya: Mazkur maqolada rassom-kulol Abduvohid Karimovning Buxoro kulolchilik maktabi an'alarini tiklash yo'lidagi ijodiy va ilmiy-amaliy izlanishlari tahlil qilinadi. Xususan, "Buxoro moviy sopoli" fenomenining tarixiy uzilish sabablari hamda ishqoriy sir texnologiyasini qayta tiklash jarayonida usta tomonidan qo'llangan metodik yondashuvlar yoritiladi. Maqolada ishqor manbalari (o'simliklar), ularni yig'ish-yoqish orqali frit ("ishqor-novvot") olish, sir tayyorlash va pishirish rejimlarini amaliy rekonstruksiya qilish tajribalari, shuningdek, yozma manbalar va ustozlar xotirasi bilan bog'liq dalillar asosida tiklanish jarayonining ilmiy ishonchliligi ko'rsatib beriladi. Bundan tashqari, Buxoro me'moriy bezagi (koshinkorlik) va kulolchilik texnologiyalarining uyg'unligi, restavratsiya amaliyotlari hamda xalqaro hamkorlik kontekstida Karimov faoliyatining madaniy merosni saqlash va qayta ishlab chiqarishdagi o'rni asoslanadi.

Kalit so'zlar: Abduvohid Karimov, Buxoro kulolchilik maktabi, moviy sopol, ishqoriy sir, frit (ishqor-novvot), potash, koshinkorlik, texnologik rekonstruksiya, ustoz–shogird an'anasi, madaniy meros, restavratsiya, etnobotanik xomashyo, pishirish rejimi, ramziy-estetik tizim.

Buxoro vohasi Markaziy Osiyo madaniy hududlari ichida nafaqat me'moriy yodgorliklari, balki amaliy san'atning murakkab tarmoqlari, xususan, sirlangan sopol va koshinkorlik an'alari bilan ham alohida ajralib turadi. Biroq XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi tarixiy-siyosiy siljishlar, ustaxonalar tizimining uzilishi, xomashyo zanjirlarining o'zgarishi va bozor talabining keskin almashinuvi oqibatida Buxoroga xos ayrim texnologik usullar, ayniqsa "moviy" tusli ishqoriy sirga tayanadigan badiiy yechimlar izchil davom etmay qolgan. Shu sharoitda rassom-kulol Abduvohid Karimov (Abdulvohid Abdulrahmonovich)ning ijodiy va ilmiy-amaliy faoliyati Buxoro kulolchilik maktabi an'alarini qayta tiklashga qaratilgan izchil tajriba maktabi sifatida namoyon bo'ladi.

Abduvohid Karimov 1977 yilda Buxoro shahrida ziyoli oilada tavallud topib, bolalikdan loy va plastilindan o'yinchoqlar yasashga qiziqqani uning kelajakdagi

kasbiy yo‘lini belgilagan dastlabki psixologik poydevor bo‘ldi. 1986–1992 yillarda Buxorodagi R. Hamroev nomidagi Musiqa va san‘at maktabida ta‘lim olishi san‘atni idrok etish, shakl va rangni sezish, kompozitsion tafakkur kabi ko‘nikmalarni erta bosqichdayoq shakllantirdi. U 3–4-sinf davrida Uba qishlog‘ining xalq ustasi Kubaro Boboevadan o‘yinchoq yasash sirlarini o‘rgangan bo‘lsa, keyinchalik G‘ijduvon kulolchilik maktabi vakili Alisher Narzullaevdan saboq olishi orqali an‘anaviy maktablar uslubiyati bilan bevosita tanishdi. Bu ustozlar silsilasi Karimo‘vning keyingi faoliyatida “ustoz–shogird” an‘anasini nafaqat kasbiy trening, balki madaniy merosning uzluksizligini ta‘minlovchi ijtimoiy institut sifatida anglashiga zamin yaratdi¹.

Uning kasbiy shakllanishi 1992–1998 yillarda P. P. Benkov nomidagi Respublika rassomlik bilim yurtida “badiiy kulolchilik” yo‘nalishida usta-kulol Fozil Mirzaev qo‘lida ta‘lim olishi bilan yangi bosqichga ko‘tarildi. Mirzaevning “milliy kulolchilikni o‘rganmasdan yaxshi kulol bo‘lib bo‘lmaydi; charxda ishlash shart” mazmunidagi talabchan o‘giti Karimov uchun metodik dastur vazifasini o‘tadi: u kulolchilikni faqat bezak va dizayn doirasida emas, balki texnologiya, xomashyo, pech, pishirish rejimi va sir kimyosi birligida o‘rganish zaruratini erta anglaydi. Aynan shu yillarda u O‘zbekiston hududida tarixan shakllangan kulolchilik maktablarini kuzatib, Rishton, G‘urum-saroy, Urgut, Toshkent, G‘ijduvon va Xorazm (Xonqa) singari markazlar nomi ko‘proq tilga olinishi fonida “Buxoro kulolchilik maktabi”ning tarixiy ko‘rinishi va uning negadir uzilib qolgan texnologik yo‘nalishlari haqidagi savolni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi². Bu savol oddiy regional qiziqish emas edi: u Buxoroga xos ishqoriy sir, moviy-lojvard rang tizimi hamda koshinkorlik bilan kulolchilik texnologiyalarining o‘zaro tutashgan “bir madaniy-texnologik makon” ekanini amaliy tajribada isbotlashga intilgan izlanishlar logikasiga aylandi.

Abduvohid Karimovning Buxoro “moviy sopoli”ni tiklashdagi eng muhim hissasi – ishqoriy sir (alkali glaze)ni qayta tiklash bo‘yicha o‘n yillik ekspeditsion-amaliy tajribalar tizimini yo‘lga qo‘yganidadir. U 2006 yildan boshlab Buxoroda ustaxona ochib, unutilgan moviy kulolchilik uslubini tiklashni maqsad qilgan holda ishqor manbalari, ularning hududiy nomlari, yig‘im mavsumi, yoqish texnikasi va natijaviy “ishqor-novvot” (fritta) olish jarayonini bosqichma-bosqich sinovdan o‘tkazadi. Bu yerda u bir tomondan mahalliy xalq terminologiyasini (masalan, turli vohalarda ishqor olinadigan o‘simliklarning “qirq bo‘g‘in”, “gulob”, “sara bo‘yrak”,

¹ Dala yozuvlari. Buxoro shahar 2025 yil.

² Dala yozuvlari. Buxoro shahar 2025 yil.

“sari tirnoq”, “chor oynak”, “chog‘on”, “kircho‘p”, “qoravarak” singari nomlar bilan atalishini) qayd etib, etnobotanik bilimlarni texnologiyaga bog‘lasa, ikkinchi tomondan laboratoriya va ustaxona tajribasini birlashtiradi. Bu yondashuv, mohiyatan, “etno-texnologik rekonstruksiya” metodiga yaqin bo‘lib, u yo‘qolgan an’anani faqat estetik nusxa ko‘chirish bilan emas, xomashyo manbasi va ishlab chiqarish sikli orqali qayta yaratishga tayanadi.

Karimovning izlanishlarida qadimiy yozma manbaga suyanish ham alohida o‘rin tutadi. Xususan, IX–X asrlarda Ray shahrida yashab ijod qilgan qomusiy olim Abu Bakr Muhammad ibn Zakariyo ar-Roziyning “Sirrlar siri” asarida potash (ishqoriy komponent)ning o‘simlikdan olinishi, uning yaxshi sifati rang va hid belgilari bilan tavsiflanishi haqidagi ma’lumotni u amaliy qidiruv mezoniga aylantiradi: “potash rangi qoro, sindirilganda o‘rtasi qizg‘ish...” mazmunidagi tavsif ishqor manbalarini saralash va natijaviy frit sifatini baholashda konseptual ko‘rsatkich bo‘lib xizmat qiladi³. Eng muhimi, u bu ma’lumotni zamonaviy ustozlar xotirasi bilan “tiriltiradi”: Mirzabahrom Abduvahobovning otasi “Ushlan” nomli o‘simlikdan ishqor qilishgani haqidagi esdaligi yozma manba – ustoz xotirasi – tajriba uchligini yaratib, ilmiy rekonstruksiya ishonchliligini oshiradi⁴. Bu hol an’anaviy hunarlarning qayta tiklanishida faqat texnik retsept emas, balki “xotira va matn”ning ham birday muhimligini ko‘rsatadi.

Ishqoriy sirni tayyorlash jarayonida Karimov o‘z amaliy izlanishlarini M.K. Rahimovning “Hudojestvennaya keramika Uzbekistana” asaridagi texnologik ko‘rsatmalar bilan uyg‘unlashtiradi. Ushbu qo‘llanma O‘zbekistonda badiiy keramika jarayonlarini tushuntiruvchi muhim metodik manba bo‘lib, undagi ishqor, kvarts (oq tosh/qum), frit tayyorlash va sirning suyuqlik darajasi kabi masalalar usta uchun ilmiy-texnik tayanch vazifasini o‘taydi⁵. Karimovning amaliyotida ishqor va kvarts aralashmasini yuqori haroratda eritib frit olish, so‘ng uni mayda fraksiyaga keltirib, suv va “ohor” qo‘shib sir holatiga keltirish jarayoni, aslida, an’anaviy kulolchilikda kimyoviy jarayonlar bilan hunarmandchilik intuitsiyasi birlashadigan “oralik texnologiya”dir. U bu jarayonni tizimlashtirib, sirni ma’lum muddat saqlash, zaruratga qarab fritdan qayta sir tayyorlash kabi ustaxona iqtisodiga mos “tejamlilik”

³ AP-Рази, Абу Бакр Мухаммад ибн Закариё. Сирлар сири (Сирр ал-асрор).

<https://staff.tiame.uz/storage/users/409/articles/y63wqfTDxNGI9AlBkXapWs8jZYnW2WZYaWGOcKVp.pdf> (murojaat vaqti; 13.02.2024).

⁴ AP-Рази, Абу Бакр Мухаммад ибн Закариё. Сирлар сири (Сирр ал-асрор).

<https://staff.tiame.uz/storage/users/409/articles/y63wqfTDxNGI9AlBkXapWs8jZYnW2WZYaWGOcKVp.pdf> (murojaat vaqti; 13.02.2024).

⁵ Рахимов, М. К. Художественная керамика Узбекистана. — Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1961. — 176 с.

tamoyillarini ham qayd etadi. Bunda u qadim ustalar amaliyotini (sirning isrof bo‘lmasligi, kerakli miqdorda tayyorlash) zamonaviy ishlab chiqarish mantiqi bilan moslashtiradi⁶.

Karimovning Buxoro maktabini tiklashdagi yutuqlaridan yana biri – kulolchilik va koshinkorlik texnologik umumiylikni amaliy dalillar orqali ko‘rsatishga intilishidir. U 1750–1780 yillarga mansub Buxoro topilmasi bo‘lgan charxda yasalgan qizil loyli sopol tovoq texnologiyasini qayta tiklash jarayonida “laya” (qoplama) va ishqoriy sirning qo‘llanilishi, naqsh uslubi va pishirish rejimi koshinkorlikdagi jarayonlar bilan bir ildizdan oziqlanishini ta’kidlaydi. Bu mulohaza nazariy bayon emas: u arxeologik topilma bilan qayta ishlangan tajriba nusxasini taqqoslab, xomashyo va ishlov bosqichlarini imkon qadar yaqinlashtiradi. Natijada “Buxoro moviy sopoli” masalasi faqat rang masalasi emas, balki Buxoro me’moriy bezagi (koshin) va maishiy-buyum madaniyati (tovoq, kosa) o‘rtasidagi texnologik ko‘prik sifatida talqin etiladi⁷.

Abduvohid Karimovning faoliyatida xalqaro hamkorlik va ilmiy muhit bilan aloqadorlik ham Buxoro an’anasini tiklashning tashkiliy resursini kengaytirgan omil bo‘ldi. U 2018 yilda Fransiya elchixonasi stipendiyasi doirasida Parij ijodiy safarini amalga oshirgani, 2019 yilda ICOMOS a’zosi bo‘lgani, UNESCOning Qashqadaryo vohasida hunarmandchilikka oid amaliy treningida kulolchilik bo‘yicha kuratorlik qilgani uning tajribasini xalqaro standart va tarmoqlar bilan bog‘ladi. Bunday aloqalar bir tomondan Buxoro maktabini “mahalliy hunar”dan “xalqaro madaniy meros” diskursiga olib chiqsa, ikkinchi tomondan texnologik rekonstruksiyaning ilmiy legitimatsiyalashga yordam beradi⁸. Xususan, 2017 yilda Yaponiyaning Miho muzeyi mutaxassisi S.V. Laptevning ishqor ekspeditsiyalariga qiziqib qo‘shilgani, ish jarayonlarini kuzatgani va ko‘maklashgani (matnda qayd etilganidek) ushbu izlanishlarning xalqaro ekspertiza bilan hamohang ekanini anglatadi. Bu hol bugungi madaniy meros amaliyotida “ustaxona ichidagi tajriba”ni ilmiy hamkorlik orqali hujjatlashtirish va ommalashtirish yo‘lini ochadi.

Karimovning koshinkorlik sirlarini o‘rganish yo‘nalishidagi tajribalari ham Buxoro maktabi an’anasini tiklashning ajralmas qismidir. U 1990-yillar o‘rtalarida ustozining koshinli buyurtmasida ishtirok etib, koshinkorlikka qiziqib qolganini, maqsadi XIV yoki XVII asr koshinlariga imkon qadar yaqin nusxa yaratish bo‘lganini

⁶ Рахимов, М. К. Художественная керамика Узбекистана. — Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1961. — 176 с.

⁷ Рахимов, М. К. Художественная керамика Узбекистана. — Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1961. — 176 с.

⁸ Dala yozuvlari. Buxoro shahar 2025 yil.

qayd etadi. Bu yerda u “nusxa”ni faqat dekorativ ko‘chirish sifatida emas, balki tarkibiy-texnologik moslik (koshinburish qorishmasi, siyoh-qalam bezagi, oksid bo‘yoqlar: kobalt, mis, manganets, ustiga shaffof ishqoriy sir va 950–1000°C pishirish) orqali tushuntiradi. Rahmonqul madrasasi (1794–1800) va Hoja Gaukushon madrasasi (1562–1565) koshinlaridagi uslubiy-texnologik o‘xshashliklarni ta’kidlashi Buxoro me’moriy bezagida ham ishqoriy sir tizimi uzoq muddat yashaganini, demak kulolchilikda ham shunday tizim bo‘lishi tabiiy ekanini isbotlashga xizmat qiladi⁹. 1932 yilda V.A. Shishkin tomonidan suratga olingan Gaukushon madrasasi kitobalari haqidagi ma’lumotlar va ularning keyingi tiklash jarayonida xattotlar ishtiroki (Islom Muhammadov hamda Davlat Safarov)ni jalb etish esa Karimovning yondashuvi “faqat kulol” doirasida emas, balki me’moriy meros restavratsiyasi bilan tutashgan ko‘p tarmoqli hamkorlik ekanini ko‘rsatadi¹⁰.

Uning 2008 yilda Sayyid Mir Kulol ziyoratgohi rekonstruksiya munosabati bilan gumbaz sharafasini yasash, gipstan qolip olish, qizil loydan ko‘p nusxali detallar tayyorlab, “xompaz” va “sirpaz” jarayonlarini harorat rejimi bilan bajarishi Buxoro an’alarini zamonaviy buyurtma-madaniy ehtiyoj bilan bog‘laydi. Bu amaliyotlar kulolchilikni muzeylashgan “o‘tmish hunari” emas, balki tirik madaniy xizmat (meros ob’ektini tiklash) sifatida namoyon qiladi. Shuningdek, Shahi Zinda va Boyonqulixon maqbarasi kabi yodgorliklardagi o‘yma sirlangan koshinlardan nusxa olishga qaratilgan tajribalari, qalayi-sir (SnO₂ asosidagi) texnologiyasini ilmiy adabiyotlarga tayangan holda sinab ko‘rish uning izlanishlarida “qadimiy retsept – zamonaviy laboratoriya – ustaxona” uchligini yana bir bor tasdiqlaydi¹¹.

Shu tariqa, Abduvohid Karimovning Buxoro kulolchilik maktabi an’alarini tiklashga qo‘shgan hissasi bir necha qatlamda ko‘rinadi: birinchidan, u Buxoroga xos ishqoriy sir va moviy rang tizimini tiklashni xomashyo ekspeditsiyasi, yozma manba va ustoz xotirasi bilan birlashtirgan holda amaliy rekonstruksiya darajasiga olib chiqdi; ikkinchidan, kulolchilik va koshinkorlikning texnologik umumiyligini dalillar orqali ko‘rsatib, Buxoro “moviy” fenomenini faqat estetik emas, madaniy-texnologik meros sifatida izohladi; uchinchidan, ustaxona tajribasini xalqaro hamkorlik va ilmiy muhit bilan bog‘lab, tiklanish jarayonini hujjatlashtirish va ommalashtirish imkoniyatlarini

⁹ Рахимов, М. К. Художественная керамика Узбекистана. — Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1961. — 176 с.

¹⁰ Шишкин, В. А. Афрасиаб: археологические исследования 1932 года: материалы и отчёты. — Ташкент: Издательство АН УзССР, 1940. — 128 с.

¹¹ Рахимов, М. К. Художественная керамика Узбекистана. — Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1961. — 176 с.; Кодирий, А. Асарлар тўплами: 5 жилдлик. — Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987–1991.

kengaytirdi; to‘rtinchidan, restavratsiya va zamonaviy buyurtmalar orqali an’anani “amaliy hayot”ga qaytardi, ya’ni merosni qayta ishlab chiqarish mexanizmini ishga tushirdi. Bularning barchasi Karimov faoliyatini Buxoro kulolchilik maktabining zamonaviy qayta tiklanish tarixida muhim shaxsiy tajriba va metodik model sifatida baholashga asos beradi.